

Konya Karatay Medresesi Dügümlü Kûfi Kuşak Yazısının Hat Sanatı ve Dügüm Özellikleri Bakımından İncelenmesi*

Analysis of Konya Karatay Madrasah Knotted Kufic Sash Script in terms of Calligraphy and Knot Properties

Berrin YAPAR ÜNAL** , Emine Pınar DOĞU*** , Mehmet İŞCAN****

Öz

Konya Karatay Medresesi, Anadolu Selçuklu Dönemi yapıları arasında çinileri, geometrik süslemeleri ve kitâbelerindeki yazı çeşitliliği bakımından önemli bir yere sahiptir. Medresenin kubbe kasnağındaki mozaik çini tekniğiyle yapılan düğümlü kûfi kuşak yazısı, içerdiği zengin düğüm çeşitliliğiyle benzerleri arasında eşsiz bir örnektir. Geometrik esaslara tabi olarak yazılan kûfinin bir çeşidi olan düğümlü kûfi hattının özelliği, harflerin dikey uzantılarının bir ip gibi dairesel yahut köşeli hatlarla kıvrılarak düğümler oluşturmalarıdır. Yazı üzerinde yer alan düğüm, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi eserlerinde bir süsleme unsuru olarak sıklıkla kullanılmıştır.

Bu çalışmada Konya Karatay Medresesi'nin kubbe kasnağında yer alan düğümlü kûfi hatla yazılmış kuşak yazısının çekilen fotoğrafları üzerinden sayısal ortamda vektörel çizimleri yapılmıştır. Kitâbenin metin okumaları, yazı karakteri, harfleri, düğüm ve zülfe analizleri yapılarak yazı kuşağında kullanılan harfler, düğümler ve zülfeler tek tek ayrıştırılarak tablolar hâline getirilip incelenmiştir.

Bu çalışma ile Konya Karatay Medresesi'ndeki kuşak yazısının kompozisyon şekli, harfleri, düğüm ve zülfeleri, belgelenmeye çalışılmıştır. Kuşak yazısındaki düğümlü kûfi harflerin temel şekilleriyle yeni metinlerin yazılabilmesiyle hat sanatına fayda sağlanması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karatay Medresesi, Dügümlü Kûfi, Dügüm, Anadolu Selçuklu Dönemi, Hat Sanatı

Abstract

Konya Karatay Madrasah has an important place among the Anatolian Seljuk period buildings in terms of its tiles, geometric decorations and the variety of inscriptions. The knotted kufic sash script made with mosaic tile technique on the dome pulley of the madrasah is a unique example among its counterparts with its rich variety of knots. The characteristic of the knotted kufic calligraphy, which is a type of kufic written subject to geometric principles, is that the

* Bu makale, 2022 yılı Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında kabul edilen ve "12-14. Yüzyıllar Arasında Anadolu Türk Mimarisinde Dügümlü Kûfi Yazılar ve Font Oluşturma Analizleri" isimli otuz altı (36) ay süreli projenin araştırma bilgilerini kapsayarak oluşturulmuştur.

** Sorumlu Yazar: Berrin Yapar Ünal (Dr. Öğr. Üyesi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-posta: berrin.yapar.unal@msgsu.edu.tr ORCID: 0000-0002-7650-2053

*** Emine Pınar Doğu (Dr. Öğr. Üyesi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-posta: emine.pinar.dogu@msgsu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7918-7725

**** Mehmet İşcan (Arş. Gör), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-posta: mehmet.iscan@msgsu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8013-4559

Atf: Yapar Ünal, Berrin, Doğu, Emine Pınar, İşcan, Mehmet. "Konya Karatay Medresesi Dügümlü Kûfi Kuşak Yazısının Hat Sanatı ve Dügüm Özellikleri Bakımından İncelenmesi." *Art-Sanat*, 22(2024): 405-434. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.22.1484515>

vertical extensions of the letters form knots by twisting them with circular or angular lines like a rope. The knot on the script was frequently used as an element of ornamentation in Anatolian Seljuk and Principalities period works.

In this study, the photographs of the sash script written in knotted kufic calligraphy on the dome pulley of Konya Karatay Madrasah were digitally sorted side by side and vector drawings were made in digital environment. The inscription's text readings, typeface, letters, knots and nodes were analyzed, and the letters, knots and nodes used in the writing sash were separated one by one and turned into tables and analyzed.

This study aims to document the composition, letters, knots and zulfas of the sash script in Konya Karatay Madrasah. It is hoped to benefit the art of calligraphy by writing new texts with the basic forms of the knotted kufic letters in the sash script.

Keywords: Karatay Madrasah, Knotted Kufic Calligraphy, Knot, Anatolian Seljuk Period, Calligraphy Art

Extended Summary

Konya Karatay Madrasah was built by Emir Celaleddin Karatay in 649 [1251] during the reign of Sultan Izz al-Din Kaykaus II as it is understood from the construction inscription on the crown gate. The architect of the madrasah, which is a monumental structure with its crown gate, domed rooms next to the large iwan and the dome covering the central courtyard, is unknown. The interior decoration of the walls covered with mosaic tile ornaments and the dome make it stand out among the Anatolian Seljuk period buildings. The most magnificent part of the madrasah is the domed central space, including the large iwan. The eye-catching tiles using turquoise, dark blue and eggplant purple colors were made in mosaic technique. The madrasah is also an important building in terms of calligraphy with the variety of inscriptions. It is impressive to see a combination of inscriptions in jali thuluth as well as inscriptions in ma'kili, braided and knotted kufic calligraphy, especially in kufic calligraphy. Among these inscriptions, the knotted kufic inscription on the skirt of the dome pulley of the building is a remarkable example with its design, letters and knots.

There are general studies examining the architectural features and inscriptions of Konya Karatay Madrasah. However, there is no study that examines the structure of the letters and nodes in detail by making drawings of the sash inscription on the dome pulley and that will enable the application of this typeface, which was used in the 13th century, today. For this reason, this study focuses only on the knotted kufic sash inscription on the skirt of the dome pulley of the Karatay Madrasah in Konya.

The knotted kufic calligraphy, which is the subject of the study, is one of the varieties of kufic calligraphy in architecture and created by drawing with drawing tools. Knotted kûfi is formed by twisting the vertical, diagonal and horizontal extensions of the letters on the line with circular or angular lines like a rope and forming knots within the letter. The spaces outside the text of knotted kufic inscriptions are often decorated with floral or rûmî motifs.

When the history of knotted kufic is researched, it is widely believed that it developed in the Eastern Iranian region and developed as it spread westward. This type of writing, which was mostly used in architecture, intensified after the 11th century and was applied with materials such as stone, brick, plaster and tile mosaic. Kufic calligraphy is frequently seen in the inscriptions found in Anatolian Seljuk and Principalities period buildings. In addition to intense geometric ornamentation, kufic calligraphy with geometric principles is among the characteristics of the period. In some buildings of this period, an inscription showing similarities with the knotted kufic calligraphy in the Karatay Madrasah sash script was identified. Of these, the mihrab inscription of the Konya Alâeddin Mosque is identical in terms of design layout, lettering, knot, zulfa and decoration features on the inscription background. Another building with a font similar to the sash inscription of the Konya Karatay Madrasah is the Afyon Mırsi Mosque. The sash inscription of the madrasah and the mihrab inscription of Afyon Mırsi Mosque have the same font and features. However, since the letters in the inscription of the Mırsi Mosque do not contain a meaningful text and the letters at the beginning and end are cut and placed, they cannot be read and it is not possible to trace a text. These two examples, which are similar to the sash inscription of the Karatay Madrasah in terms of type and ornamentation, do not have as wide a variety of letters and knots as the Karatay Madrasah sash inscription because they are shorter in terms of the area where they were written. In addition, the Kayseri Gülük Mosque mihrab inscription is also written in knotted kufic calligraphy. It is a beautiful work in terms of writing. When this work is compared with the Karatay Madrasah sash script, although it shows similar characteristics in terms of design layout, color and technique, it differs in terms of letters, knots, zulfa and background ornaments.

The kufic script types, which were among the preferred inscriptions in the works of the Anatolian Seljuk and Principalities Period, were replaced by the developing jali thuluth calligraphy after this period. Jali thuluth calligraphy started to be preferred in the inscriptions in the buildings. For this reason, the sash inscription of Konya Karatay Madrasah attracted attention with its unique character in the knotted kufic calligraphy in the following periods.

The knotted kufic sash inscription on the dome pulley of the Konya Karatay Madrasah is unique among its counterparts with its rich variety of knots. As is the case throughout the madrasah, the sash script is also composed of tiles. The letters of the sash lettering made with glaze engraving technique are eggplant purple, and the ornaments on the ground are decorated with turquoise colored rûmî composition. The dome diameter of the madrasah is 12 meters and the length of the inscription sash on the pulley of the dome is approximately 37.5 meters and its height is 91 cm. The text of the sash consists of the Basmala and the 255th and 256th verses of Surat al-Baqarah.

In this study, qualitative research method and document analysis were used. First of all, the length and height of the sash was determined and then photographs were taken. The images taken were arranged together with the text readings and sorted side by side with the Adobe Photoshop program. Vector drawings were made in Adobe Illustrator program and transferred to digital media. The drawings were dimensioned in 1/10 ratio of 37.5 x 9.1 cm with a letter thickness of 2.2 mm.

The design scheme of the sash script consists of three parts, the letters in the bottom line, the knots in the middle, and the zulfas at the top. The compositional shape consists of a horizontal, vertical and partly diagonal structure. Vertical lines were created by making connections to the letters other than the vertical letters, and a block image was created by balancing the gaps with the knots made to each letter. The ground of the text is also decorated with turquoise-colored ornaments in the form of a rûmî composition on sixty circular spirals lined up side by side.

The individual, initial, middle and final forms of the letters in the sash script were identified one by one, and an alphabet table was created from the selected letters. Letters that are not in the text are left blank in the table. Kufic calligraphy inscriptions generally do not use periods. There is also no dot in the dotted letters in the sash inscription in the Karatay Madrasah.

In the Arabic alphabet, letters such as alif, ʔa, ʔa, kaf, lām and lāmālif are composed of verticals. For this reason, their vertical parts are very suitable for making knots, and knots are most common in these letters in the kufic calligraphy. In addition, the letters cim, ʔa, ʔa, ʔā, dal, and zal in the kufic calligraphy have structures suitable for creating vertical or diagonal extensions. Therefore, extensions can be made to form nodes. The letters ba, ta, ʔa, ra, za, mim, nun, wāw, qāf, ya do not have a vertical or diagonal structure. However, in the Karatay Madrasah sash script, vertical/diagonal extensions were also made in these letters. The ends of these letters are mostly made to form an inverted rumi crest facing downwards.

In the sash script, there are letters that can be perceived as knots as they are composed entirely of knots. Among these letters, knots in letters composed of verticals such as alif and lāmālif can be seen in every writing type of the kufic calligraphy. However, it is surprising that the letters sad and dat, which have a horizontal structure, are made in a form consisting of dense knots on two verticals. At the same time, these knots, which represent the letters sad/dat, also represented the letter lāmālif in the text. It was also determined that the same knots were also used in the writing of the word Allah for non-spelling ornamental purposes, and it was determined that these knots were used for multiple purposes in different places.

It has been determined that the knots in the Karatay Madrasah sash script are independent of the letter on which they are located, and that the same knot can also be lo-

cated on different letters. It was found that 93 different knots were made in sash script. Some of these knots also represent letters. In the design layout of the sash script, the knots are located on the vertical and diagonal extensions emerging from the letters. There are examples on a single vertical, on double verticals side by side, on a single diagonal extension, between two verticals with a distance between them, and on diagonal lines. The knots selected from the sash script were evaluated by categorizing and coloring them according to the stage of construction. It was also determined that the knots in the sash script of the madrasah contain various forms. They were analyzed by dividing them into groups as circle, cross, star and knots in the middle of two verticals with a distance between them. In order to ensure the repetition of vertical knots in the design construct of the sash script, it was seen that there were knots that did not have the quality of letters, but were made only to fill the gaps in the writing of the verse, and examples were given.

In the Karatay Madrasah sash script, which is a unique example with its variety of knots, almost all knots are different. In the analysis of the knots, it was determined that a simple knot was developed and elaborated and transformed into different knots, and two different examples are given in the knot development table. This study also intends to make a methodological contribution to the new knot studies to be created by examining the knot systems detailed from lean movements.

In calligraphy, the hooked part at the end of the letters is called zulfa. The upper end of the vertical or diagonal extensions of the letters in the Karatay Madrasah sash script, i.e. the zulfa, was made in different ways. Symmetrical zulfas on two verticals side by side, zulfas where two verticals meet at the top, zulfas used in right and left directions on a single vertical, and diagonal zulfas are listed as follows. The main characteristic of the zulfas in the sash script is that they are composed of rûmî motifs and end with crests in different shapes. The zulfas found in the sash script of the madrasah were evaluated by dividing them into A-B-C-D groups.

As a result of all these studies and analyses, a measured and regular font was created with the typographic arrangement made with the basic shapes of the knotted kufic letters in Konya Karatay Madrasah. In the light of all the data, a new design proposal was created and presented. Yunus Emre, one of the greatest poets of Anatolia, who was born during the construction years of the Karatay Madrasah, selected the couplet “Sevelim sevilelim, bu dünya kimseye kalmaz (Let’s love and be loved, no one is eternal on this world)” and prepared a plate in lines. With this study, the 13th century Karatay Madrasah knotted kufic font has been brought to the present day and a source has been created for the designs to be made with this type of writing in calligraphy. It is our hope that today’s calligraphers will produce new works by making use of this data.

Giriş

Konya Karatay Medresesi kitâbelerindeki yazı çeşitliliğiyle hat sanatı bakımından önemli bir yapıdır. Yapıdaki celf sülüs kitâbelerin yanı sıra özellikle kûfi hattının ma'kılı, örgülü ve düğümlü kûfi kitâbelerini bir arada görmek etkileyicidir. Bu kitâbeler arasından yapının kubbe kasnağının etek kısmında bulunan düğümlü kûfi hattıyla yazılı kitâbesi tasarım kurgusu, harf ve düğümleriyle dikkat çekici bir örnek olmaktadır.

Konya Karatay Medresesi'nin mimarî özelliklerini inceleyen genel çalışmalar mevcuttur. Karatay Medresesinde bulunan kitâbelerin çözümlenmesi bakımından Mehmet Eminoglu'nun "*Konya Karatay Medresesi Yazı İncileri*" kitabı önemli bir kaynaktır. Kubbe kasnağındaki kuşak yazısının çizimlerini yaparak harflerin, düğümlerin ve zülfelerin yapısını detaylı bir şekilde inceleyip 13. yüzyılda kullanılmış bu yazı karakterinin günümüzde de uygulanması adına yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada Konya Karatay Medresesi'nin kitâbelerinden sadece kubbe kasnağının etek kısmındaki düğümlü kûfi hattı ile yazılı kuşak yazısına odaklanılmıştır.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi yapılarında bulunan kitâbelerde kûfi hatına sıkça rastlanmaktadır. Yoğun geometrik bezemelerin yanında yine geometrik esaslara sahip kûfi hattının yer alması dönemin özellikleri arasındadır. Bu dönemdeki bazı yapılarda Karatay Medresesi kuşak yazısındaki düğümlü kûfi hattıyla benzerlikler gösteren kitâbeler tespit edilmiştir. Bunlardan Konya Alâeddin Camii mihrap kitâbesi harf, düğüm ve bezeme açısından özdeş özellikler arz etmektedir. Afyon Mısıri Camii'nin mihrap kitâbesi de aynı yazı tipi ve özellikleri göstermektedir fakat kitâbe metin olarak kesintiler içermekte ve anlamlı bir ibare oluşturmamaktadır. Karatay Medresesi'nin kuşak yazısı ile yazı çeşidi, düğüm ve bezeme özellikleri bakımından benzer olan bu iki örnek, yazıldığı alan itibarıyla kısa oldukları için yazı tipi hakkında Karatay Medresesi kuşak yazısı kadar geniş çeşitlilikte harf ve düğüm örneklerine sahip değildir. Kayseri Gülük Camii mihrap kitabesi de düğümlü kûfi hattıyla yazılıdır. Ancak harf, düğüm ve bezeme olarak Karatay Medresesi kuşak yazısı ile aralarında farklılıklar mevcuttur.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ile doküman analizi yapılmıştır. Öncelikle kuşak yazısının uzunluğu, yüksekliği tespit edilip ardından fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir. Çekilen görseller metin okumalarıyla birlikte düzenlenip Adobe Photoshop programıyla sıralanmıştır. Fotoğraflar üzerinden Adobe Illustrator programında vektörel çizimler yapılarak belgeleme çalışmaları oluşturulmuştur. Çizimler üzerinden yapılan analizlerle harfler, düğümler ve zülfeler ayrıştırılarak tablolar hâline getirilerek incelenmiştir. Kuşak yazısındaki harflerin müstakil, başta, ortada ve sondaki şekilleri tek tek tespit edilip seçili harflerden bir elifbâ tablosu oluşturulmuştur. Metinde olmayan harfler tabloda boş bırakılmıştır. Düğümler tek, iki, üç ve dört aşamalı düğüm-

ler başlığında renklendirilerek örneklerle incelenmiştir. Belirlenen düğüm formları tablo hâlinde değerlendirilmiştir. Kuşak yazısındaki düğümlerin bir gelişim sistemi dâhilinde detaylandırıldığı tespit edilmiş ve bu gelişim, tablolarla örneklendirilmiştir. Zülfeler ayrı bir başlık hâlinde yapı ve bezeme özelliklerine göre gruplara ayrılarak tablolaştırılmıştır. Yapılan incelemeler ve elde edilen veriler sonucunda Karatay Medresesi düğümlü kûfi kuşak yazısından ilham alınarak yeni bir tasarım önerisi sunulmuştur.

1. Dügümlü Kûfi Hattı

Her uygarlığın dayandığı bir yazı dili vardır. Geniş bir coğrafyaya sahip İslâm uygarlığının yazı dili de Arap yazısıdır. Ârâmî asıllı Nabatî yazının devamı olan Arap yazısı, İslâmiyet'in yayılmasıyla bir asır içerisinde büyük ilerleme göstermiş hem imlâ hem de şekil yönünden gelişmiştir. Bu yazı İslâm öncesi dönemde “cezmi” olarak adlandırılmış, İslâm'ın doğuşundan sonra yazıldığı bölgelere göre “Mekkî, Medenî, Basrî” gibi farklı isimler almış Kûfe şehrinde geçirdiği büyük gelişimden sonra Kûfi ismiyle anılmıştır. Günümüzde de hâlâ bu isimle bilinmektedir. Geometrik esaslara bağlı kalınarak yazılan kûfi hattının çeşitleri mevcuttur. Kûfi hattının tarih içerisinde ve yazıldığı bölgelerdeki tarzlarını tanımlamak için “Fâtımî kûfisi”, “Eyyübî kûfisi”, “Endülüs kûfisi”, “Kayrevan kûfisi” gibi isimler almasının yanı sıra şeklindeki gelişme ve farklılıklara göre basit kûfi, çiçekli kûfi, örgülü, düğümlü, satrancî yahut ma'kıl gibi çeşitleri oluşmuştur. *Kur'ân-ı Kerîm*'in yazımında kamış kalemle yazılan kûfi hattı tercih edilmiştir. Mimari yapılarıdaki yazılarda ise çoğunlukla cetvel, pergel gibi çizim âletleriyle çizilerek meydana getirilen kûfi hattı çeşitleri kullanılmıştır.¹

Çalışmanın konusunu oluşturan kûfi hattının bir çeşidi olan “düğümlü kûfi hattı”, çizim aletleriyle çizilerek meydana getirilmektedir. Bu hattın belirgin özelliği harflerin bünyesinde olan düğümlerdir. “Düğüm”, kelime anlamıyla iplik, ip halat gibi bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerinden veya birbirine dolayarak yapılan boğum demektir. Mecazen anlaşılamayan, çözülemeyen içinden çıkılamayan karışık durumu ifade etmektedir. Edebi eserlerde ise çapraşık olguların çözülmeye önce toplandığı en büyük merak unsurudur.² Yazı üzerinde yer alan düğüm motifi eski çağlardan itibaren birçok uygarlık tarafından farklı şekillerle sanat eserlerinde yer bulmuştur. Dekoratif bir unsur olmasının yanı sıra sembolik bir ifade aracı olarak bir şeye bağlılığı anlatırken diğer taraftan bir bilinmezliğe ve probleme de işaret etmektedir. Bu sebeple düğüm şeklinin düşünceye ve zihne hitap ettiği düşünülmektedir.³

1 Yusuf Zennûn ve Muhittin Serin, “Kûfi,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 342- 345; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2003), 68-69.

2 “Düğüm,” *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, erişim 22 Haziran 2024, <https://sozluk.gov.tr/>.

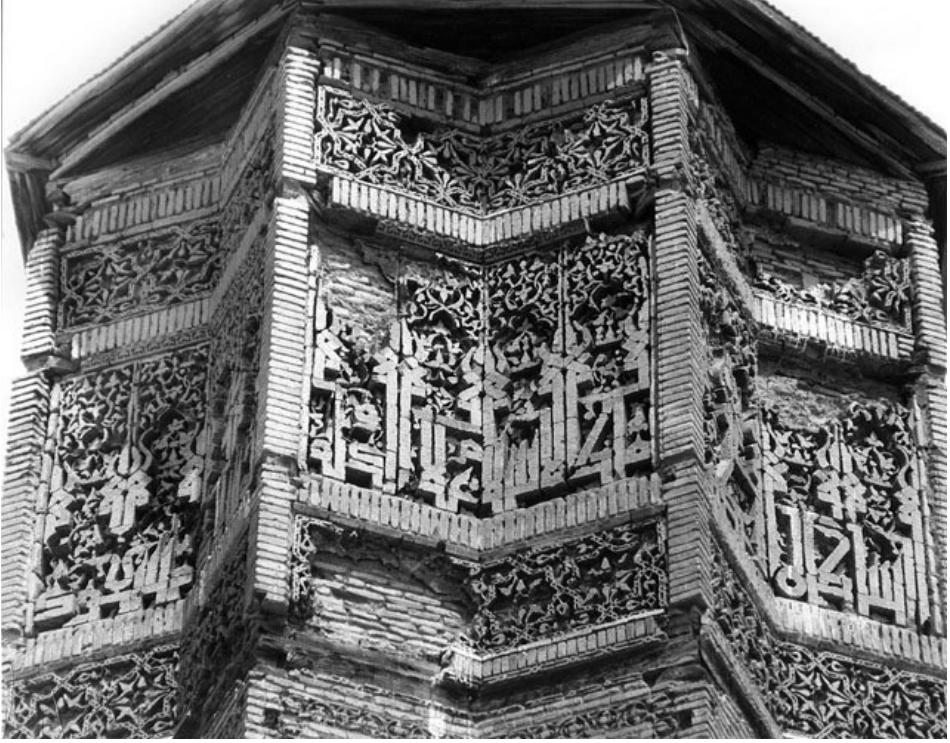
3 Alev Çakmakçoğlu Kuru, “Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Dügüm Motifi ve İkonografisi,” *Erdem* 51 (2008), 38, erişim 10 Nisan 2024, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/670796>.

Düğümlü kûfi, satır üzerindeki harflerin dikey, diyagonal ve yatay uzantılarının bir ip gibi dairesel yahut köşeli hatlarla kıvrılarak harf bünyesinde düğümler meydana getirmesiyle oluşmaktadır. Düğümlü kûfi kitâbelerin yazı dışında kalan boşluklarına çoğunlukla bitkisel yahut rûmî desenlerle bezemeler yapılmaktadır. Genellikle kaynaklarda örgülü kûfi ile düğümlü kûfi karıştırılmaktadır. Örgülü kûfide satırdaki yazının üst kısmında dikey harflerden yararlanılarak tekrar eden hareketlerden oluşan bir örgü sistemi vardır. Düğüm örgü motifinin sadece bir elemanıdır ve onun aynı şekilde çoğaltılarak yapılan tekrarına örgü denilmektedir. Fakat düğümlü kûfide her bir düğüm farklılık arz etmektedir. Örgülü kûfide örgü her zaman yazının üst kısmında tekrarlarla; düğümlü kûfideki düğümler sadece dikey harflerde değil yatay ve diyagonal harflerde farklı biçimlerle yer almaktadır.

Düğümlü kûfinin tarihi araştırıldığında Doğu İran coğrafyasında geliştiği ve batıya doğru yayılırken gelişme gösterdiği görüşü yaygındır. Daha çok mimaride kullanılan bu yazı türünün 11. yüzyıldan sonra yoğunlaşarak taş, tuğla alçı ve çini mozaik gibi malzemelerle uygulamaları yapıldığı görülmektedir. İran'da özellikle tuğla malzeme kullanılarak yapılan çok sayıda örneği bulunmaktadır.⁴ Erken dönem örneklerinden 407-411[1016-1020] arasına tarihlenen Doğu Radkan Kümbeti'nde yer alan yazı kuşağındaki harflerde ve harflerden kalan boşluklarda bağımsız düğümler görülmektedir. 410-411[1019-1020] tarihli İran'da bulunan Ribat-ı Mahi'de kûfi yazı kuşağındaki dikey harflerde yer yer düğümler vardır. Afganistan Gazne'de Sultan III Mesut kulesinin 492-509 [1098-1115] tarihli dikdörtgen çerçevelerle ayrılan kûfi kitâbesindeki dikey harfler üzerinde tekrarlar hâlinde aynı düğüm görülmektedir (**G. 1**). Damgan'da 418 [1027] tarihli Pir-i Alemdar Türbesi'nin külah altındaki ince kûfi kuşak yazısında görülen naif düğümler, türbenin içerisindeki geniş kûfi kuşak yazısında görülen gelişmiş kompozisyon, düğüm ve zülfe örnekleriyle yer almaktadır (**G. 2**). 582 [1186-1187] tarihli Özkent Türbeleri'nden Güney Türbe'nin cephesindeki düğümlü kûfi yazı şeridi güzel bir örnektir. Afganistan'ın Bust şehrinde bulunan Bust Kalesi'ndeki 12 yüzyıla tarihlenen kemerin üzerindeki düğümlü kûfinin kitâbesi erken örneklerden biridir.

Anadolu'da 12 ve 14. yüzyıllar arası, Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi'nin hüküm sürdüğü zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönemde mimari yapılardaki kitâbelerde çoğunlukla kûfi yazı çeşitleri ve gelişimini sürdürmekte olan sülüs hattı görülmektedir. Ma'kılı, çiçekli, örgülü, düğümlü ve basit kûfi gibi yazının tüm çeşitlerinin görüldüğü bu dönemden sonra kûfi hattı yerini daha çok gelişen celi sülüs hattının hâkimiyetine bırakmıştır. Kûfi yazı 16 ve 20. yüzyıllarda bazı önemli yapılarda hâkim yazı olarak tekrar görülse de devamlılık arz etmemiştir.

4 Ömür Bakırer, "Kufi Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme," *Sanat Tarihi Dergisi* 1 (1982), 6.

G. 1: Sultan III. Mesut Kulesi (<https://www.archnet.org/sites/3925>)

G. 2: Pir-i Alemdar Türbesi,
(<https://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/pir-i-alemdar-turbesi>)

Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi eserlerinde çeşitli düğümlü küffü yazı örnekleri tespit edilmiştir. Anadolu'da Türk camilerinin ilki olan Diyarbakır Ulu Camii'nde

(G. 3), Diyarbakır Surları'ndaki burç kitâbelerinde, Silvan Ulu Camii mihrabında, Silvan Surları'nda (G. 4), Zembilfroş Burcu'nda, Malatya Ulu Camii'nde, Sivas Ulu Camii minaresinde, bu yazı çeşidinin en iyi ve özgün örneklerine Konya Karatay Medresesi kubbe kasnağındaki kuşak yazısında ve aynı tarzda yazılmış Konya Alâaddin Camii mihrap kitâbesinde (G. 5), Afyon Mısri Camii mihrap kitâbesinde ve Kayseri Gülük Camii mihrap kitâbesinde rastlanmaktadır (G. 6).

G. 3: Diyarbakır Ulu Camii, Sultan Melikşah'a ait kitâbe, 484 [1091] (B. Yapar Ünal, 2023)

G. 4: Silvan Surları (B. Yapar Ünal, 2023)

G. 5: Konya Alâaddin Camii Mihrap Kitâbesi (B. Yapar Ünal, 2023)

G. 6: Kayseri Gülük Camii Mihrap Kitâbesi (B. Yapar Ünal, 2024)

2. Konya Karatay Medresesi

Konya'nın Karatay ilçesinde bulunan Karatay Medresesi, taç kapısındaki inşa kitâbesinden anlaşıldığı üzere Sultan II. İzzeddin Keykâvus hükümdarlığı döneminde 649/1251 tarihinde Emir Celâlettin Karatay tarafından yaptırılmıştır. Taç kapısı, büyük eyvanın yanında kubbeli odaları ve merkezi avlusunu örten kubbesi ile âbidevi bir yapı olan medresenin mimarı bilinmemektedir. İç dekorasyonundaki mozaik çini süslemelerle kaplı duvarları ve kubbesi, onu Anadolu Selçuklu Dönemi yapıları arasında ön plana çıkarmaktadır. Medrese 1954 yılında geçirdiği onarım sonrasında Karatay Çini Eserler Müzesi olarak kullanılmaktadır.⁵

5 Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003) 137; Selçuk Mülayim, "Karatay Medresesi,"

Medresenin doğu cephesinde yer alan büyük ta kapısı gri ve beyaz mermerden geometrik örgüli süslemesi, mukarnaslı kavsara, burmalı sütunceleri ve bezemelerinin yanında üç farklı alanda yer alan kitâbeleriyle dikkat çekmektedir. Celi sülüs ile tek satır Arapça yazılmış inşa kitâbesi, sağ ve sol kemer ayaklarının üstünde Neml Sûresi'nin 19. âyetinin bir bölümünün yazılı olduğu duâ kitâbesi ve giriş kapısının etrafındaki formlar içerisinde 37 adet hadis kitâbesi vardır.⁶

Karatay Medresesi'nin en ihtişamlı kısmı büyük eyvanı da kapsayan kubbeli orta mekânıdır. Turkuaz, lacivert ve patlıcan moru renklerin kullanıldığı göz alıcı çinileri mozaik tekniğinde yapılmıştır. Bu alan hat sanatından farklı yazı örneklerinin uygulandığı kitâbeleriyle de dikkat çekmektedir. Pencere alınlıklarında sülüs ayet-i kerîmeler, kubbeye geçiş üçgen pandantif alanlarında makûli kûfi hattıyla kutsal isimlerden kompozisyonlar yer almaktadır. Kubbede iki kuşak yazısı mevcuttur. Beyaz alçı zemin üzerine turkuaz ve patlıcan moru renkli çinilerle yapılan kitâbelerden birincisi kubbe açıklığının altına, diğeri kubbe eteğine yerleştirilmiştir.⁷ Kubbe açıklığında olan kuşak yazısında örgülü kûfi hattıyla “lâ ikrâhe fi'd-dîn (Dinde zorlama yoktur)” ayet-i kerîmesi yazılıdır.⁸ Bu kitabe tasarımında ayet metni satırda yer alırken harflerin dikey uzantıları üstte aynı düğümün birbirine bağlanarak tekrarıyla bir örgü sistemi oluşturmuş ve uçta tek bir zülfenin tekrarıyla sonlanmıştır.

3. Karatay Medresesi Kubbe Kasnağındaki Kuşak Yazısı⁹

Konya Karatay Medresesi kubbe kasnağındaki düğümlü kûfi hatlı kuşak yazısı zengin düğüm çeşitliliğiyle benzerleri arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Medresenin genelinde olduğu gibi kuşak yazısı da çinilerden oluşmaktadır. Sır kazıma tekniğiyle yapılan kuşak yazısının harfleri patlıcan moru, zeminindeki süslemeler turkuaz renkli rûmî kompozisyonla bezelidir. (G. 7, G. 8)

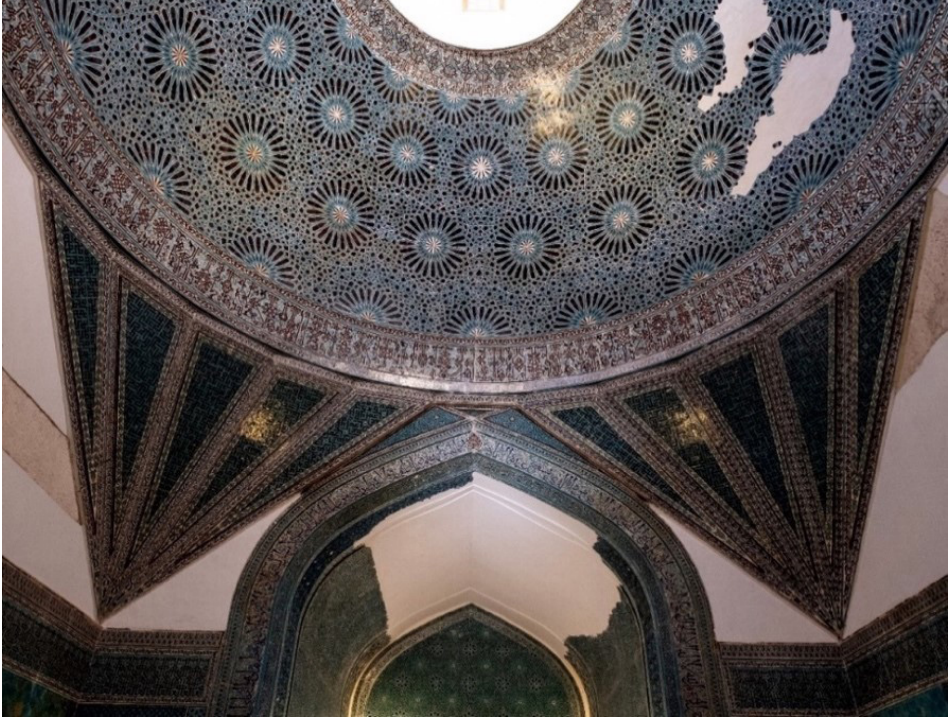
TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 24 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 475.

6 Ahmet Gedik, Karatay Medresesi Taçkapısı'ndaki Celi Yazıların Hat San'atı Bakımından Değerlendirilmesi,” *İstem* 3 (2004), 172-180.

7 Mehmet Eminoğlu, *Konya Karatay Medresesi Yazı İncileri* (Konya: Bahırcılar Basım, 2012), 79; Seyyide Yılmaz Çelik, “13. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Çini Malzemeli Kûfi Kitâbeler” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 59-60.

8 Kubbe açıklığında yer alan kitâbenin detaylı okunuşu için bk. Mehmet Eminoğlu, *Konya Karatay Medresesi Yazı İncileri*, 91-99.

9 Bu alışma T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 03.07.2024 tarih ve 663702 sayılı yazısı ve Konya Müze Müdürlüğü'nün 11.07.2024 tarih ve 5387212 sayılı yazısında belirtilen izinler doğrultusunda hazırlanmıştır.

G. 7: Konya Karatay Medresesi İçi (B. Yapar Ünal, 2023)

G. 8: Konya Karatay Medresesi kubbe kasağındaki yazı kuşağı (B. Yapar Ünal, 2023)

Medresenin kubbe çapı 12 metredir ve kubbenin kasnak kısmında bulunan yazı kuşağının uzunluğu yaklaşık 37,5 metre olarak hesaplanmaktadır. Karatay Medresesi'nin Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinden alınan 1/50 kesit çiziminde kuşak yazısının yüksekliği 91 cm olarak verilmiştir (G. 9).

Kuşak yazısının metni Besmele, Âyetü'l-kürsî yani Bakara Suresi 255 ve devamında 256. ayetinden oluşmaktadır. Bakara Suresi 256. ayetin sonunda yer alan “semîun alîm” kısmı yazılmamıştır. Kuşak yazısının transkripsiyon ve tercümesi şu şekildedir:

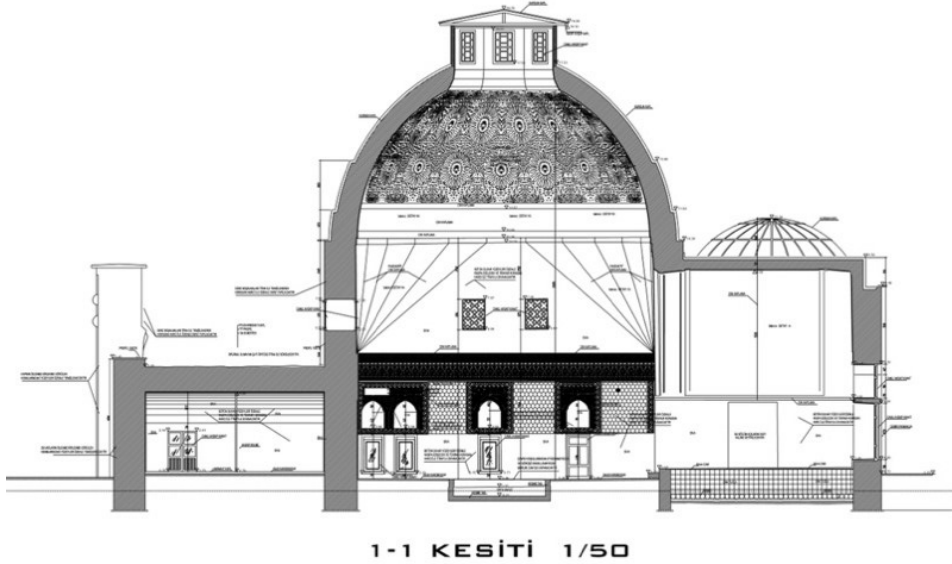
Kuşak yazısı:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
 لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
 الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ

Yazının Türkçesi:

Bismillahirrahmânirrahîm. Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaât edemez. Onların önlerinde ver arkalarında olanları O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür. Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi iştir ve bilir.¹⁰

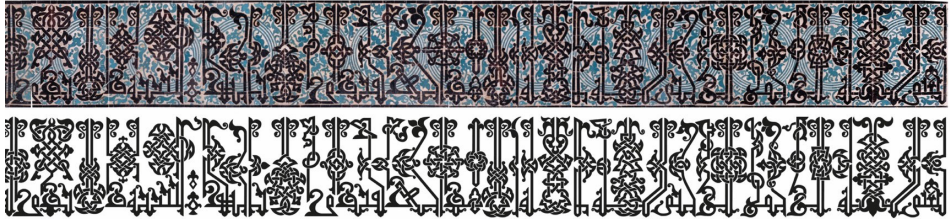
10 “Bakara Suresi 255-256. âyet Tefsiri,” Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim, erişim 10 Nisan 2024, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/262/255-ayet-tefsiri>

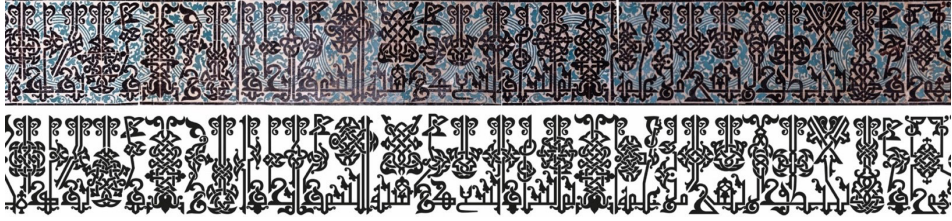
G. 9: Karatay Medresesi 1/50 Kesiti (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, 2022)

Kuşak yazısının tasarım düzeninde harfler satır üzerinde yatay olarak devam ederken dikey, diyagonal ve yatay uzantıları dairesel yahut köşeli hatlarla kıvrılarak düğümler yapmak ve çeşitli zülfelerle yukarıda sonlanmaktadır. Yazının zemininde turkuaz renkli altmış tane yan yana sıralanan daire helezon üzerinde rûmî kompozisyon şeklinde bezemeler vardır. Helezonlar dört sıra hâlinindedir ve en büyüğü 65 cm kadardır. Yazıdan kalan boşluklara rûmî süslemeler yapılmıştır.

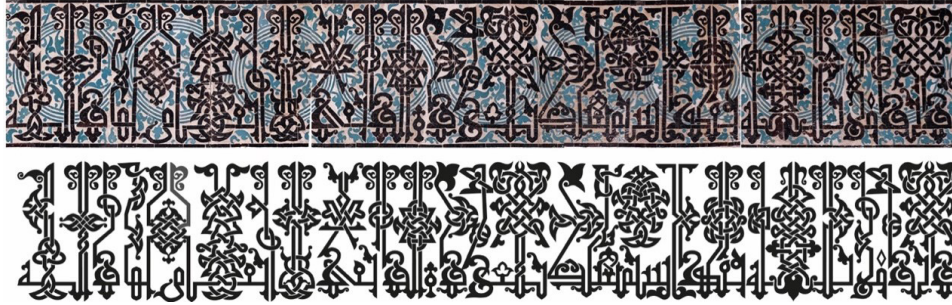
Konya Karatay Medresesi'nin kubbe kasnağında yer alan düğümlü kûfi hattıyla yazılmış kuşak yazısının çekilen fotoğrafları öncelikle Adobe Photoshop programıyla yan yana sıralanmıştır. Adobe Illustrator programında vektörel çizimleri yapılarak sayısal ortama aktarılmıştır. Çizimler 1/10 oranında 37,5 x 9,1 cm ölçülerinde, harf kalınlığı 2,2 mm olarak ölçülandırılmıştır. (G. 10, G. 11, G. 12)

G. 10: Kuşak yazısının besmele ile başlayan kısmı ve çizimi (B. Yapar Ünal, 2023)

G. 11: Kuşak yazısının orta kısmından bir kesit (B. Yapar Ünal, 2023)

G. 12: Kuşak yazısının sonun kısmı ve çizimi (B. Yapar Ünal, 2023)

Karatay Medresesi kuşak yazısı, üç bölümde ele alınarak incelenmiştir. Kompozisyonun altında satır üzerinde yer alan harfler, orta hatta düğümler ve en üstte harflerin uzantılarının bitişiinde zülfeler şeklinde başlıklara ayrılmıştır.

3.1 Harfler

Kuşak yazısının tasarım düzeninde harflerin satırda duruşlarının çözümlenebilmesi için ayetten seçilen bir kesitteki harf dışı düğümler silinmiştir. Bu hâliyle sadece kuşak yazısındaki ayette geçen harfler görülmekte ve düğümler çoğunlukla dikey harflerde yer almaktadır (G. 13).

G. 13: Kuşak Yazısı (B. Yapar Ünal, 2023)

Kûfi hatlı kitâbelerde genellikle nokta kullanılmamaktadır. Karatay Medresesi'ndeki kuşak yazısında bulunan noktalı harflerde de nokta yoktur. Arap elifbâsında harfler tek bir şekilde ifade edilmez. Bir harf, müstakil şeklinin dışında, harflerin bağlantılı olması sebebiyle kelimenin başında, ortasında ve sonunda farklı şekiller almaktadır. Bağlantılı olan harflerden başka ayrık harfler olarak isimlendirilen altı harf (elif, dal, zal, ra, za, vav) kendinden sonra gelen harflerle bağlanmazlar. Buna göre bu harflerin biri müstakil, biri de sonda olmak üzere iki şekli vardır. Karatay Medresesi'nin kuşak yazısındaki harflerin belirlenebilmesi için harfler tek tek ayrıştırılarak bir tablo

oluşturulmuştur. Tabloda kuşak yazısındaki harflerden seçili birer örnek yer almıştır. Bağlantısı olmayan ayırık harfler yatay çizgi ile kapatılmıştır. Metinde örneği olmayan harflerin alanları boş bırakılmıştır (**Tablo. 1**).

Tablo. 1: Karatay Medresesi'nin kuşak yazısı elifbâ tablosu (Berrin Yapar Ünal, 2023)

Karatay Medresesi Düğümlü Küfi Kuşak Yazısının Seçili Harflerinden Oluşan Elifbâ Tablosu									
Harf	Müstakil	Başta	Ortada	Sonda		Müstakil	Başta	Ortada	Sonda
ا	ا	ا	—	—	ا	ا	ا	ا	
ح		ح	ح		ح	ح	—	—	ح
ر	ر	—	—	ر	ر	ر	ر	ر	
س	س		س		س			س	
ع		ع	ع	ع	ع		ع	ع	
ك		ك	ك	ك	ك		ك	ك	
م	م	م	م	م	م	م	م	م	م
ه	ه	ه	ه	ه	ه	ه	—	—	ه
ل	ل				ل	ل			ل

Arap elifbâsında elif, ta, za, kef, lâm ve lâmelif gibi harflerin bünyesi dikeylerden oluşmaktadır. Bu sebeple bu harflerin dikey kısımları düğüm yapmak için çok uygundur ve kûfî hattında en çok bu harflerde düğümler görülmektedir. Bunun yanı sıra cim, ha, hâ, dal, zal harfleri, bünyesinde dikey ya da diyagonal uzantılar oluşturmak için uygun yapılara sahiptir. Bu sebeple uzantılar yapılarak düğümler oluşturulabilir. Ba, ta, sa, ra, za, mim, nun, vav, kâf, ya harflerinin bünyesinde dikey ya da diyagonal bir yapı yoktur. Ancak Karatay Medresesi kuşak yazısında bu harflerde de dikey/diyagonal uzantılar yapılmıştır. Bu harflerin bitiş kısmı çoğunlukla aşağıya bakan ters yönlü bir rûmî tepelik oluşturacak şekildedir. Rûmî tepelikten uzanan kısımlarda düğümler vardır. Kuşak yazısından bu harfler için birer örnek verilmiştir. Siyah olan kısımlar harfin bünyesi; gri olan kısımlar ise düğüm yapılabilmesine olanak sağlayan rûmî tepelik uzantısından geliştirilen düğümlü kısımlardır (G. 14).

Bünyesinde dikey/diyagonal uzantıları olmayan harflerde düğüm örnekleri					
ب ت ث	ز ر	م	ن	و	ي
Ba, Ta, Sa	Ra, Za	Mim	Nun	Vav	Ya
					

G. 14: Karatay Medresesi kuşak yazısında, bünyesinde dikey/diyagonal uzantıları olmayan harflerden örnekler (B. Yapar Ünal, 2023)

3.1.1. Kuşak Yazısında Tamamı Düğümden Oluşan Harfler

Kuşak yazısındaki bazı harflerin yapıları tamamen düğümden oluşmaktadır. Bunlar, “elif, sad, dat, he ve lamelif” harfleridir. Bu harflerden dikey yapıdan oluşan “elif” harfi, kuşak yazısında tamamı düğüm hâlinde, bazen yan yana iki dikey harfin düğümlenmesiyle yapılmıştır. “Sad /Dat” harfleri Arap elifbâsında biçim olarak aynı yapıyı kullanan sadece üstüne gelen bir noktayla farklılaşan harflerdendir. Kuşak yazısındaki harflerde hiç nokta kullanılmadığı için metin takibiyle kuşak yazısına bakıldığında metinde iki tane müstakil “dat” harfi ve bir tane ortada “sad” harfinin olduğu tespit edilmiştir. Kûfî hattının çeşitlerinde yatay biçimli bir yapıya sahip olan “sad ve dat” harfleri, kuşak yazısında dikey bir harf gibi tasarlanmış ve tamamı düğümden oluşturulmuştur. Harflerin bu yapısı oldukça ilginç bir örnektir. Kuşak yazısında “he” harfi iç içe geçmiş iki kapalı form şeklinde ve yatay çizginin ortasındaki boşluktan geçen kapalı form şeklinde tasarlanmıştır. “Lamelif” harfi, kûfî hattında iki dikeyden oluştuğu için düğüm yapılmaya en uygun harflerden biridir. Metin içerisindeki her bir

“lamelif” harfî farklı şekillerde tasarlanarak kuşak yazısında muhteşem düğümlerle yer almıştır (G. 15).

E l i f	
ص Sad ض Dat	
ه He	
L â m e l i f	

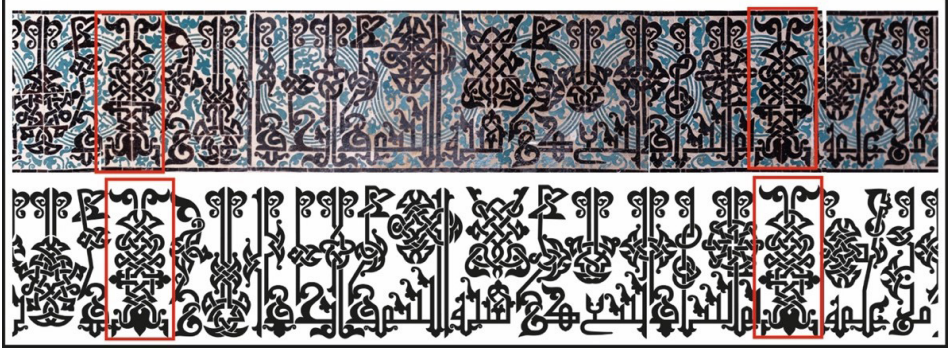
G. 15: Kuşak yazısında tamamı düğümden oluşan harfler (B. Yapar Ünal, 2023)

3.1.2. Lamelif ve Dat Harflerinde Aynı Dügümün Kullanılması

Kuşak yazısında “lamelif” ve “dat” harflerinin aynı düğümlerle ifade edildiği tespit edilmiştir. Ayetin okunuşuna göre “illâ” da geçen “lamelif” ve “vel’ard”da geçen “dat” harfî aynı düğümlerle gösterilmiş ve aşağıda ayetin Arapça yazılışında bu harfler kırmızı renkle belirtilmiştir (G. 16).

“...min ilmihi illâ bima şae vesia kürsiyyühüssemâvâti vel’ard...”

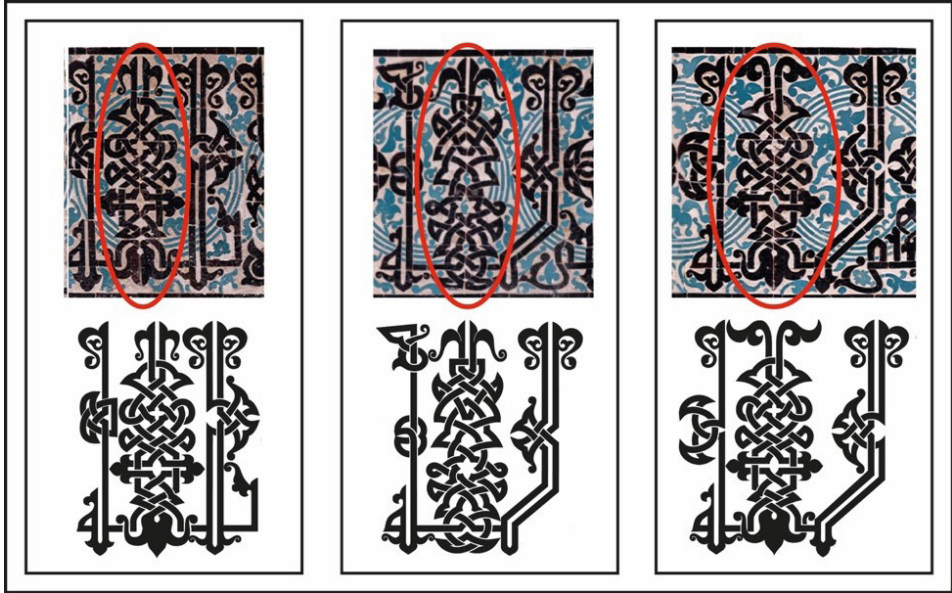
مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

G. 16: Lamelif ve Dat harflerinde aynı düğümün kullanılması (B. Yapar Ünal, 2023)

3.1.3. Allah Lafzının Kuşak Yazısındaki Tasarımları

Ayette dört yerde Allah lafzı geçmektedir. Bunlardan üçünde, iki “lam” harfinin ortasındaki alana süsleme amaçlı düğümler yapılmıştır. Allah lafzında kendinden sonraki harflerle bağlanmayan “elif” harfinin de “lam” harfi ile bağlantılı yapıldığı görülmektedir (G. 17).

G. 17: Allah Lafzının Kuşak Yazısındaki Örnekleri (B. Yapar Ünal, 2023)

3.2. Düğümler

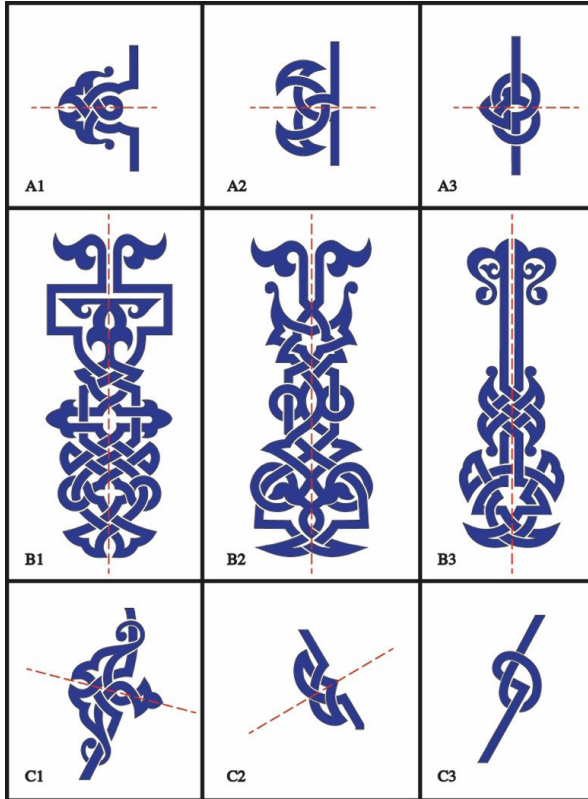
Konya Karatay Medresesi kuşak yazısında 93 tane farklı düğüm yapıldığı tespit edilmiştir. Kuşak yazısındaki tasarım düzeninde düğümler, harflerin dikey yapılarında ve harflerden çıkan dikey ve diyagonal uzantılarda yer almaktadır. Tek bir dikey üzerinde, yan yana çift dikey üzerinde, tek diyagonal uzantı üzerinde, aralarında mesafe

olan iki dikey arasında, çapraz çizgiler üzerinde yapılmış örnekleri vardır. Tek dikey üzerinde sağ ya da sol yönlü veyahut simetrik örnekleri görülmektedir. Kuşak yazısından seçilen düğümler, yapılış aşamasına göre kategorilere ayrılıp renklendirilerek değerlendirilmiştir.

3.2.1. Kuşak Yazısındaki Dügümlerin Aşamalarının İncelenmesi

3.2.1.1. Tek Aşamalı Dügümler

Tek aşamalı düğümler üç kategoride incelenmektedir. Yatay, dikey ve diyagonal hatta olan simetrik örneklerdir. Genellikle dikeyde, yatayda ve diyagonal yönde 1/2 olarak tasarlanmıştır. Bu örnekler bir hat üzerinde hiçbir kesilme ya da kopma olmadan yapılmıştır (G. 18).

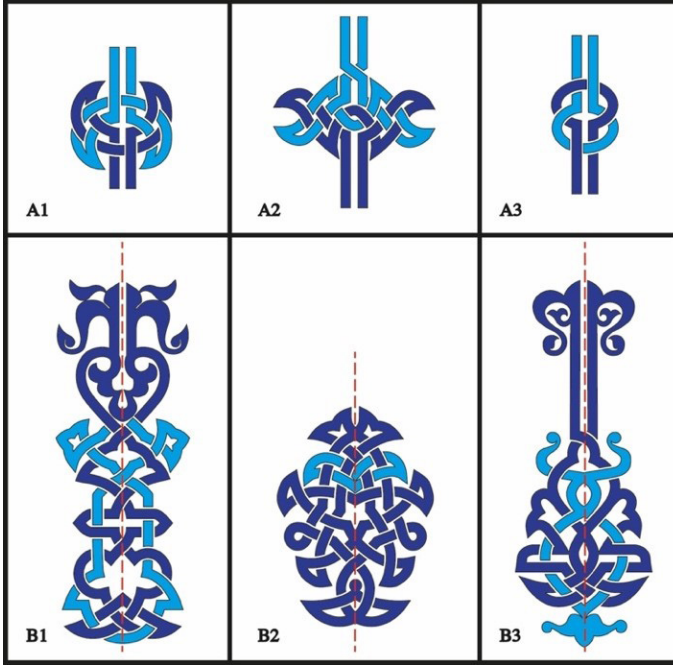

G. 18: Kuşak yazısındaki seçili tek aşamalı düğüm örnekleri (B. Yapar Ünal, 2023)

3.2.1.2. İki Aşamalı Dügümler

İki aşamalı düğümleri yatay ve dikey hatta 1/2 simetrik düğümler olarak iki kategoride incelenmektedir. Dügümlerdeki aşamalar farklı renklerle gösterilmiştir. A1, A2, A3 örnekleri yatay hatta simetrik iki biçimin birbiri içine geçerek kilit oluşturduğu

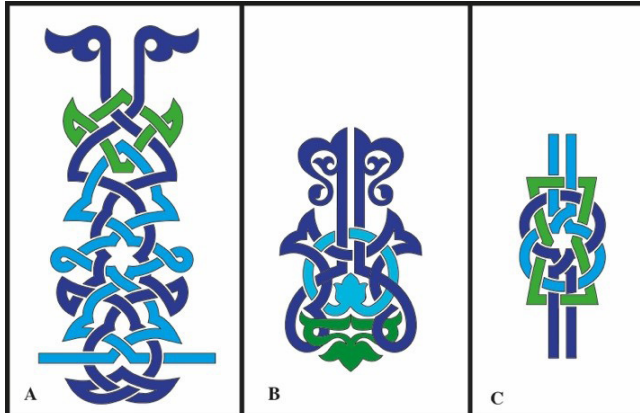
tasarımlardır. B1, B2, B3 örnekleri dikey hatta simetrik iki aşamadan oluşan düğümlerdir. Turkuaz renkle gösterilen aşama, aynı zamanda kapalı bir formdur (G. 19).

G. 19: Kuşak yazısındaki seçili iki aşamalı düğüm örnekleri (B. Yapar Ünal, 2023)

3.2.1.3. Üç Aşamalı Düğümler

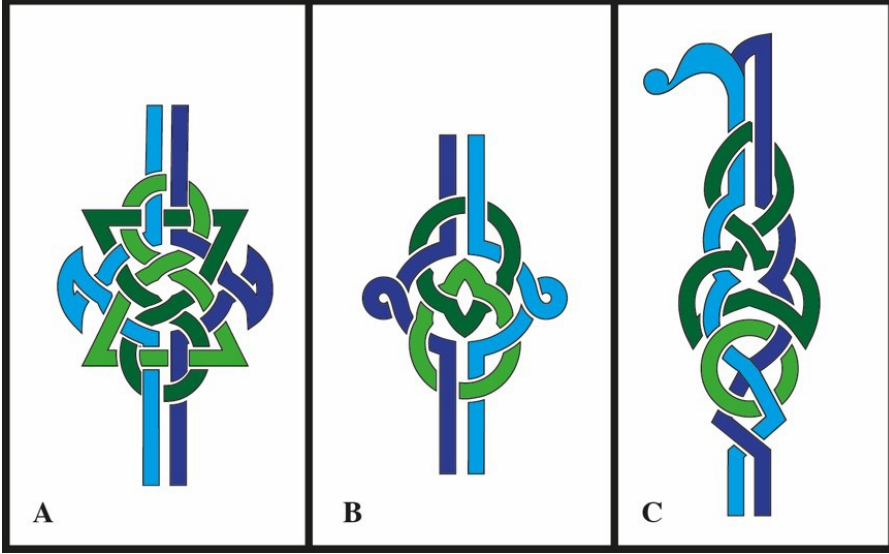
Üç aşamalı düğümler dikey ve yatay hatta 1/2 simetrik örneklerdir. Düğümlerdeki aşamalar üç farklı renk ile gösterilmiştir. A1, A2 örnekleri dikey hatta simetrik A3 ise iki biçimin birbiri içine geçerek kilit oluşturduğu tasarımlardandır. Üç aşamalı düğümlerin içerisinde iki kapalı form vardır (G. 20).

G. 20: Kuşak yazısındaki seçili üç aşamalı düğüm örnekleri (B. Yapar Ünal, 2023)

3.2.1.4. Dört Aşamalı Düğümler

Dört aşamalı düğümlerde hem A ve B örneklerindeki gibi 1/2 simetrik iki biçimin birbiri içine geçerek kilit oluşturduğu tasarımlar hem de C örneğindeki gibi 1/2 dikey simetrik düğüm tasarımları vardır. Dört aşamalı düğümler iki kapalı form içermektedir. Aşamalar dört farklı renk ile gösterilmiştir (G. 21).

G. 21: Kuşak yazısındaki seçili dört aşamalı düğüm örnekleri (B. Yapar Ünal, 2023)

3.2.2. Düğümlerde Formlar

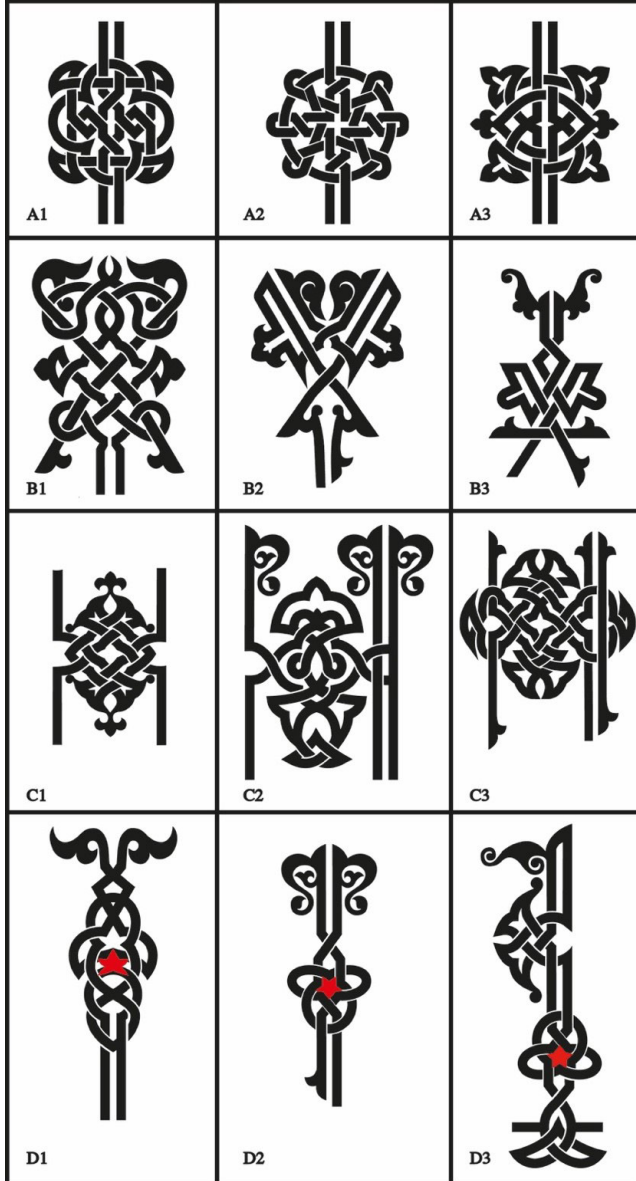
Medresenin kuşak yazısındaki düğümlerde daire, çapraz, yıldız ve aralarında mesafe olan iki dikey ortasında yapılan düğümler görülmektedir. A1, A2, A3 örnekleriyle verilen dairesel form oluşturan düğümler iki dikey üzerinde 1/4 simetrik olarak tasarlanmıştır. Bu düğümler genellikle bir kapalı form içermektedir. B1, B2, B3 düğümleri, birbirleriyle merkezde kesişen diyagonal çizgileri temel alan X formlu düğümlerdir. Bu örnekler dikey simetriklerdir. Genellikle 1/2 olarak tasarlanmıştır. Kuşak yazısında aralarında mesafe olan iki dikey ortasında yapılan düğümler C1, C2, C3 düğümleriyle gösterilmektedir. Bu düğümler 1/2 ya da 1/4 şeklinde tasarlanmıştır. Merkezinde beş kollu yıldız oluşan düğümler 1/2 simetrik şekilde iki dikey üzerinde yer almaktadır. D1, D2, D3 düğümlerinin yıldız alanları kırmızı renkle belirtilmiştir (G. 22).

3.2.3. Kuşak Yazısında Boşluk Doldurma Amaçlı Yapılan Düğümler

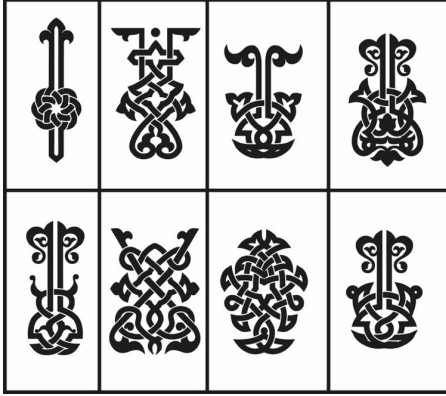
Kuşak yazısının tasarım kurgusunda dikey düğümlerin tekrarını sağlamak amacıyla harf niteliği taşımayan sadece ayetin yazımından oluşan boşlukları doldurmak amacıyla yapılan düğümler vardır. Bu düğümler çoğunlukla iki dikey üzerinde hiçbir kesilme ya da kopma olmadan yapılmış ve 1/2 olarak tasarlanmıştır (G. 23, G. 24).

3.2.4. Düğümlerin Gelişim Sistemi

Düğüm çeşitliliğiyle eşsiz bir örnek olan Karatay Medresesi kuşak yazısında neredeyse düğümlerin hepsi farklıdır. Düğümler üzerinde yapılan incelemede bir düğümün geliştirilerek birçok farklı şekle dönüştürüldüğü görülmüştür. Düğümler sade bir yapıdan aşamalı olarak detaylandırılmış ve hatta simetrik bir yapıya dönüştürülmüştür. Kuşak yazısındaki düğümlerden seçilen A düğümü on, B düğümü sekiz aşamada ufak değişikliklerle gelişim tablosunda örneklenmiştir. (G.25)

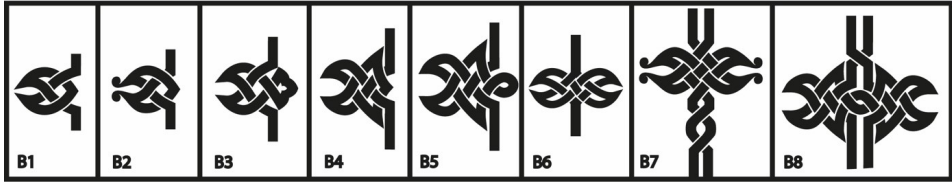
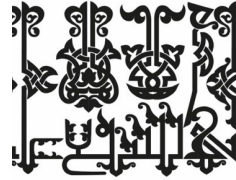
G. 22: Kuşak yazısındaki düğümlerin form örnekleri (B. Yapar Ünal, 2023)

G. 23: Kuşak yazısındaki bağımsız düğüm örnekleri
(B. Yapar Ünal, 2023)

G. 24: Kuşak yazısından bir kesit
(B. Yapar Ünal, 2023)

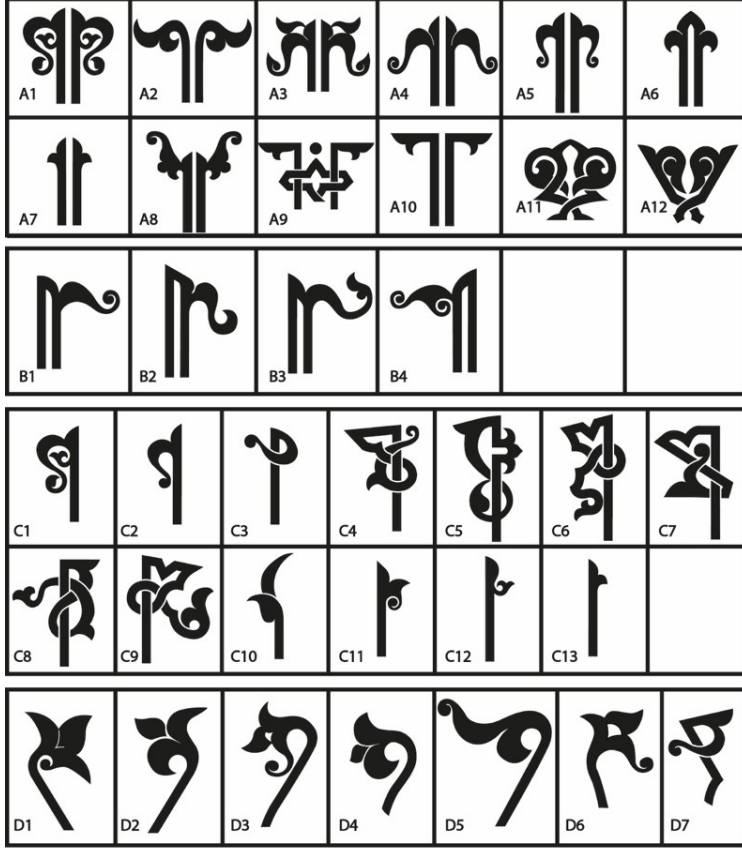
G. 25: Kuşak yazısındaki seçili düğümlerin gelişim tablosu (B. Yapar Ünal, 2023)

3.3. Zülfeler

Hat sanatında harflerin ucundaki çengel kısma “zülfе” denmektedir. Karatay Medresesi kuşak yazısındaki harflerin dikey ya da diyagonal uzantılarının yukarıdaki bi-tiş kısmı, yani zülfesi, farklı şekillerde yapılmıştır. Bu şekiller yan yana iki dikey üzerinde simetrik zülfeler, iki dikeyin tepede birleştiği zülfeler, tek dikey üzerinde sağ ve sol yönlü kullanılan zülfeler ve diyagonal zülfeler olarak sıralanabilir. Kuşak yazısındaki zülfelerin temel özelliği rûmî motiflerden oluşması ve farklı şekillerde tepeliklerle sonlanmasıdır.

Medresenin kuşak yazısında bulunan zülfeler A-B-C-D gruplarına ayrılarak değerlendirilmiştir. A grubunda incelenen zülfeler yan yana iki simetrik dikey üzerinde yer alanlardır. Bunlardan on iki farklı zülfе örneği tespit edilmiştir. A1 zülfesi, kuşak yazısında başlıca kullanılan zülfе biçimidir. B grubunda yer alan zülfeler yine iki dikey üzerinde yer almaktadır fakat bunlarda dikeyler tepeden bağlantılıdır ve sağ ya da sol yönlü bir rûmî motif ile yapılmıştır. C grubundaki zülfeler, tek dikey üzerinde sağ ya

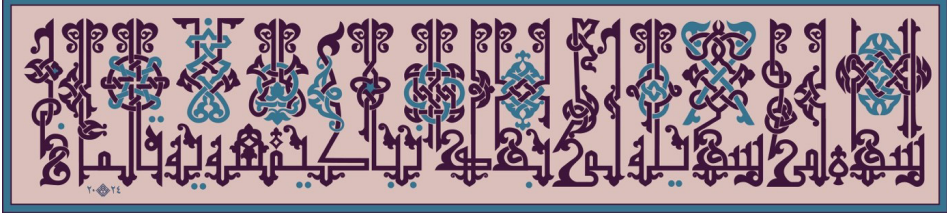
da sol yönlü kullanımları tespit edilen zülfelerdir. Bu örneklerden on üç farklı zülfe tespit edilmiştir. C grubunda verilen bu zülfelerden C1 zülfesi kuşak yazısında daha çok kullanılmıştır. D grubunda diyagonal yapılar üzerinde yer alan yedi farklı zülfe görülmüştür. Bunlar serbest bir yapıda olup rûmî motifiyle sonlanmaktadır (G. 26).

G. 26: Kuşak yazısındaki zülfe örnekleri (B. Yapar Ünal, 2023)

4. Karatay Medresesi Dügümlü Kûfi Kuşak Yazısından Yeni Bir Tasarım Oluşturulması

Bu çalışma ile Konya Karatay Medresesi'ndeki düğümlü kûfi harflerin temel şekilleri belirlenmiş, yapılan çizimlerle oluşturulan veriler doğrultusunda hat sanatında Karatay Medresesi düğümlü kûfi hattıyla yeni metinlerin yazılabilmesi için bir adım atılmıştır. Karatay Medresesi'nin yapım yıllarında doğan Anadolu'nun en büyük şairlerinden Yunus Emre'nin "Sevelim sevelelim, bu dünya kimseye kalmaz" beyti seçilerek satır hâlinde bir levha hazırlanmıştır. Eser, Karatay Medresesi kuşak yazısındaki turkuaz ve patlıcan moru renkleri kullanılarak renklendirilmiştir. Bu eserle Karatay Medresesi'nin düğümlü kûfi hattı kullanılarak yeni bir eser oluşturulmuştur (G. 27).

G. 27: Kuşak yazısındaki harflerle “Sevelim sevelelim, bu dünya kimseye kalmaz” beytinin yazılması (B. Yapar Ünal, 2023)

Değerlendirme

Hat sanatı açısından Konya Karatay Medresesi kubbe kasnağında bulunan kuşak yazısı, tasarım düzeni, detaylı harf yapıları ve çok sayıda düğüm kullanımını bakımından Anadolu Türk mimarisinde kûfi yazı çeşitlerinde düğümlü kûfi hattının en önemli temsilcisidir. Kendinden önceki dönemlerde düğümlü kûfi hattıyla yazılmış örneklerle karşılaştırıldığında düzenli tasarım kurgusu, detaylı harf yapıları, düğüm çeşitliliğiyle farklı bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır.

Konya Karatay Medresesi ile aynı dönemde ve yakın konumlarda olan Konya Alâeddin Camii düğümlü kûfi hattıyla yazılı mihrap kitâbesinin tasarım düzeni, harf, düğüm, zülfe ve yazı zeminindeki bezeme özellikleri bakımından özdeş olduğu görülmektedir. İki kitâbenin bariz benzerlikler içermeleri aynı hattat tarafından yazıldığı düşüncesini doğurmaktadır. Konya Karatay Medresesi kuşak yazısına benzer yazı tipi içeren bir diğer yapı Afyon Mısri Camii’dir. Medresenin kuşak yazısı ile Afyon Mısri Camii’nin mihrap kitâbesi aynı yazı tipi ve özellikleri taşımaktadır. Fakat Mısri Camii’nin kitâbesindeki harfler anlamlı bir metin içermediği, baş ve sondaki harfler kesilerek yerleştirildiği için okunamamakta ve bir metin takibi yapmak mümkün olmamaktadır. Karşılaştırma yapılan bu iki yapının kitâbelerinde bulunan tüm harf ve düğümleri kapsayan hususiyetiyle Karatay Medresesi, ön plana çıkmaktadır. Bunlardan başka Kayseri Gülük Camii mihrap kitâbesi de düğümlü kûfi hattıyla yazılmıştır. Yazı bakımından güzel bir eserdir. Bu eser Karatay Medresesi kuşak yazısı ile karşılaştırıldığında tasarım düzeni, renk, teknik bakımdan benzer özellikler göstermesine rağmen harf, düğüm, zülfe ve zemin bezemeleri açısından farklılık içermektedir.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi eserlerinde tercih edilen yazılar arasında olan kûfi yazı çeşitleri bu dönemden sonra yerini gelişen celi sülüs hattına bırakmıştır. Yapılardaki kitabelerde celi sülüs hattı tercih edilmeye başlanmıştır. Bu sebeple Konya Karatay Medresesi kuşak yazısı kendinden sonraki dönemler de düğümlü kûfi hattındaki özgün karakteriyle ilgi çekmiştir.

Karatay Medresesi kuşak yazısındaki tasarım düzeninin üç bölümden oluştuğu, bunların, alt satırda harfler, ortada düğümler ve en üstte zülfeler şeklinde sıralandığı görülmüştür. Kuşak yazısındaki kompozisyon şekli yatay, dikey ve kısmen diyago-

nal bir yapıdan oluşmaktadır. Arap elifbâsında dikey harfler (elif, ta, za, kef, lâm ve lâmelif), kûfi harf yapısında, bünyesinde dikey uzantılar oluşturmak için uygun yapılar içeren harfler (cim, ha, hâ, dal, zal harfleri) ve dikey/diyagonal yapısı olmayan (ba, ta, sa, ra, za, mim, nun, vav, kâf, ya) harfler vardır. Kuşak yazısında dikey harfler dışındaki harflere de bağlantılar yapılarak dikey hatlar oluşturulmuştur. Bu şekilde her bir harfe düğüm yapılması sağlanmış, boşluklar dengelenerek blok bir görüntü oluşturulmuştur. Kuşak yazısındaki harflerin tasnifiyle seçili harflerden bir elifbâ tablosu hazırlanırken metinde örneği olmayan harfler boş bırakılmıştır. Bu harflerin, var olan harflerin yapısından yola çıkılarak tamamlanması daha sonra yapılacak çalışmaların konusunu oluşturmaktadır.

Kuşak yazısında tamamen düğümünden oluşan, bu hâliyle düğüm olarak algılanabilen harfler kullanılmıştır. Bu harflerden “elif, lamelif” gibi dikeylerden oluşan harflerde düğümler yapılması kûfi hattının her yazı çeşidinde görülebilmektedir ancak yatay biçimli yapıya sahip “sad, dat” harflerinin iki dikey üzerine yüklü düğümlerden oluşan bir biçimde yapılması şaşırtıcıdır. “Sad, dat” harflerini ifade eden bu düğümler aynı zamanda metin içerisinde “lamelif” harfini de temsil etmektedir. Yine aynı düğümler Allah lafzının yazılışında imla dışı süsleme amaçlı da yer almıştır. Bu düğümlerin farklı yerlerde çok amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yapılan incelemelerde Karatay Medresesi kuşak yazısındaki düğümlerin üzerinde bulunduğu harften bağımsız bir yapıda olduğu aynı düğümün farklı harfler üzerinde de yer alabileceği saptanmıştır. Doksan üç farklı düğüm yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları harfleri de temsil etmektedir. Kuşak yazısındaki düğümler aşamalarına ve formlarına göre incelenmiştir. Aşamalarına göre tek, iki, üç ve dört aşamalı olarak dikey, yatay ve diyagonal hatta örnekler verilmiştir. Formlarına göre daire, çapraz, mesafe olan iki dikey ortasında ve ortasında yıldız oluşturan düğümler olarak örneklenmiştir.

En önemli özelliği çok sayıdaki muhteşem düğümleri olan Karatay Medresesi kuşak yazısının düğümlerinin oluşumunda sade bir yapıdan detaylandırılarak geliştirildiği aşamalı olarak düğüm gelişim tablosunda gösterilmiştir. Rûmî motifinden yapılan zülfeler, çeşitli biçimlerle dikey ve diyagonal olarak kuşak yazısında yer almıştır. Simetrik iki dikey üzerinde, iki dikeyin tepede birleştiği, tek dikey üzerinde sağ ve sol yönlü kullanılabilen, diyagonal yapı üzerinde farklı şekillerle uygulanmıştır. Yapılan tüm bu çalışma ve analizlerin sonucunda Karatay Medresesi düğümlü kûfi hattıyla bir kompozisyon yapılarak yeni bir eser üretilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada hat sanatında düğümlü kûfi yazı çeşidinin Anadolu’daki en önemli temsilcisi olan Konya Karatay Medresesi kuşak yazısına odaklanılmıştır. Kuşak

yazısının çizimleri yapılarak harfleri, düğümleri ve zülfeleri belirlenmiştir. Kuşak yazısının tasarım kurgusu, harf, düğüm ve zülfelerin formları, kullanım şekilleri, kompozisyondaki yeri değerlendirilmiş örneklerle belgelenmiştir. Kuşak yazısındaki harfler analiz edilip seçili harflerden elifbâ tablosu oluşturulmuştur. Kuşak yazısının ayet metninde yer almadığından elifbâ tablosunda boş bırakılan harfler için yeni bir çalışma yapılması planlanmaktadır. Mevcut harfler örnek alınıp elifbâ tablosunun tamamlanması hedeflenmektedir.

Karatay Medresesi düğümlü kûfi kuşak yazısındaki düğümlerin aslında üzerindeki harflerden bağımsız bir karakter gösterdiği ve yeni yapılacak tasarımlarda harfler üzerinde değiştirilerek yer alabileceği belirlenmiştir. Düğümlerin sade bir yapıdan detaylanarak geliştirildiği saptanmış, iki farklı örnekle aşamalı olarak gösterilmiştir. Yalın hareketlerden detaylanan düğüm sistemleri incelenerek yeni oluşturulacak düğüm çalışmalarına yönetsel katkı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışmayla 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu eserlerinden Konya Karatay Medresesi'ndeki düğümlü kûfi kuşak yazısı, hat sanatı ve süsleme özellikleri bakımından incelenerek bir kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu makale, Mimar Sinan Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi, Proje Kodu: 2022/22, A Türü proje kapsamında finansal destek almıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This article received financial supported by Mimar Sinan Fine Arts University, Scientific Projects (BAP), Project Code: 2022/22, Type A project.

Kaynakça/References

- Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- Bakırer, Ömür. "Kufi Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme." *Sanat Tarihi Dergisi* 1 (1982): 1-20.
- Çakmakoglu, Kuru Alev. "Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Düğüm Motifi ve İkonografisi." *Erdem* 51 (2008): 23-52. Erişim 10 Nisan 2024. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/670796>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim. "Bakara Suresi 255-256. Ayet Tefsiri." Erişim 10 Nisan 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/262/255-ayet-tefsiri>
- "Düğüm." *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Erişim 22 Haziran 2024. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Eminoğlu, Mehmet. *Konya Karatay Medresesi Yazı İncileri*. Konya: Bahçivanlar Basım, 2012.
- Gazneli Mimarisi. "Sultan III. Mesut Kulesi." Erişim 22 Mart 2024. <https://www.archnet.org/sites/3925>
- Gedik, Ahmet. "Karatay Medresesi Taçkapısı'ndaki Celi Yazıların Hat San'atı Bakımından

Değerlendirilmesi.” *İstem* 3 (2004): 165-189.

Karatay Medresesi Röleve Kesiti. “Karatay Medresesi 1/50 Kesiti.” Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, 2022.

Mülayim, Selçuk. “Karatay Medresesi.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, 475-476.

Selçuklu Mimarisi, “Pir-i Alemdar Türbesi.” Erişim 22 Mart 2024. <https://www.selcuklumarasi.com/architecture-detail/pir-i-alemdar-turbesi>

Serin, Muhittin. *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2003.

Yılmaz Çelik, Seyyide. “13. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Çini Malzemeli Kûfi Kitâbeler.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

Zennûn, Yusuf ve Muhittin Serin. “Kûfi.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, 342-345.